

Izvorni znanstveni članak /
Original scientific article
Primljen/Received: 2. 10. 2025.
Prihvaćen/Accepted: 10.12.2025.

UDK/UDC: 167/168 Sellars, W.
DOI: 10.46352/18403867.2025.61

Scientia mensura i čovjek-u-svijetu

Omar Mahmutović

University of Sarajevo, Faculty of Philosophy

Abstract

Ovaj rad istražuje epistemološki i ontološki projekt Wilfrida Sellarsa u svjetlu njegove distinkcije između znanstvene i manifestne slike svijeta, ali i Sellarsov pokušaj njihove sinteze. U središtu analize nalazi se Sellarsova formulacija “čovjek-u-svijetu”, koja upućuje na potrebu povezivanja naturalističke i normativne dimenzije subjekta. Kritički se razmatra teza *scientia mensura* te se pokazuje da Sellars, iako argumentira iz pozicije znanstvenog realizma, inzistira na normativnoj autonomiji jezika, značenja i racionalnosti. To inzistiranje se derivira iz Sellarsove ambicije sinoptičke i stereoskopske vizije svijeta koji on postavlja kao zadatak pred filozofiju.

Ključne riječi: Sellars, znanstveni realizam, naturalizam, normativnost

Scientia mensura and man-in-the-world

This paper explores the epistemological and ontological project of Wilfrid Sellars in light of his distinction between the scientific and manifest images of the world, as well as his attempt to synthesize them. At the center of the analysis is Sellars' formulation of the “man-in-the-world” which points to the need to reconcile the naturalistic and normative dimensions of the subject. The paper critically examines the thesis of *scientia mensura*, showing that although Sellars argues from a position of scientific realism, he insists on the normative autonomy of language, meaning, and rationality. This insistence stems from Sellars' ambition to construct a synoptic and stereoscopic vision of the world, which he places as a task before philosophy.

Keywords: Sellars, scientific realism, naturalism, normativity, man

Uvod

Topika ovog znanstvenog rada jeste segment Sellarsove filozofije koji se kroz analizu kritičke i relevantne literature sagledava kao jedan od ključnih.¹ Segment o kojem je riječ jeste zapravo pokušaj filozofskog utemeljenja onoga što je svojevremeno Sellars zvao sinoptičkom vizijom. Ono što to podrazumijeva jeste supozicioniranje dualizmu koji je Sellars konceptualno i interpretativno postavio. Radi se o takozvanom “sukobu manifestne i znanstvene slike svijeta” koji Sellars uviđa prije svega kao epistemološki problem kroz semantičku optiku. Postulat koji je naveden u samom naslovu “scientia mensura” predstavlja jednu tezu koja se eksplicira iz Sellarsovog filozofiranja o mjestu znanosti, gdje ona ontološki i epistemološki preuzima primat u kazivanju samog svijeta i o samom svijetu, ali da se Sellars zadržao na tome, ne bi imao mjesto u povijesti filozofije kakvo mu zasigurno s pravom danas pripada. Sellars, njegujući jednu naturalističku poziciju čiji je derivat onoga što će on braniti zapravo znanstveni realizam, istovremeno analizira i traži mjesto onome što je normativno u ljudskoj praksi s naglaskom na jezičke norme i prakse. Time će se kroz interpretaciju Sellarsovih tekstova mnogi komentatori i savremenici složiti da je Sellarsova filozofija jedan pokušaj sistema, jedan od posljednjih možda u toj mjeri ambicioznih filozofskih projekata te jedan alternativan pravac razmišljanja kada je u pitanju analitička filozofija, filozofija nauke, filozofija uma kao i epistemologija, posebno u kontekstu američke filozofije. U tom smislu, čovjek-u-svijetu nije samo biće sa svojim fizičkim i neurofiziološkim osobinama, svojom naturalističkom bazom i ontogenetskom strukturom već je i biće norme. Na koji način se može govoriti o naturaliziranju normativnog ostaje

¹ Wifrid Stalker Sellars (1912-1989) bio je uticajan i američki filozof poznat po doprinosima epistemologiji, filozofiji jezika, filozofiji uma, logici i filozofiji znanosti. Sin poznatog filozofa Roya Wooda Sellarsa, predavao je na nekoliko uglednih američkih univerziteta, uključujući Yale, Minnesota i Pittsburgh. Bavio se logikom, epistemologijom, filozofijom uma. Kritikom mita “datog”, afirmacijom znanstvenog realizma, predstavljanjem funkcionalističke semantike izvršio je nemjerljiv utjecaj na razvoj moderne filozofske misli.

poseban filozofski problem koji je Sellars pokušao sintetizirati unifikacijom manifestne i znanstvene slike svijeta u jedan optimalan okvir iz kojeg se treba misliti čovjek i čovjekov svijet. Taj optimalan okvir će De Vries nazvati “potpunom istinom”:

“Drugog, upućivanje na ‘potpunu istinu’” podrazumijeva da bi slika trebala biti i ontološki i ideološki potpuna – ontološki potpuna u tom smislu da joj ne bi trebalo dodavati nove osnovne objekte kako bi ispunila svoju ulogu posredovanja u našim interakcijama sa svijetom; ideološki potpuna u tom smislu da istine nadilaze same objekte.” (De Vries, 2016, 50)

Postavljanjem te distinkcije te pokušajem njenog prevladavanja, Sellars će uspostaviti jednu koherentističku epistemologiju i predstaviti jednu funkcionalno-inferencijalističku verziju semantike koja će velikim dijelom odrediti post-pozitivističku filozofiju dvadesetog stoljeća.

U središtu Sellarsove filozofije nalazi se ambicija da se izgradi filozofski okvir orijentiran na očuvanje znanstvene ozbiljnosti, a koji ujedno zahvata normativnu teksturu ljudskog iskustva. Kritika “mita o datosti” pritom artikulira poziciju u kojoj se epistemološko i ontološko ne razdvajaju, nego se međusobno impliciraju: spoznaja je od početka konstituirana unutar normativne mreže koja omogućava samo prepoznavanje činjenica kao činjenica, te pojmova i inferencijalnih odnosa. Upravo je ta dvostruka usmjerenost Sellarsove misli ka naturalizaciji subjekta, ali bez redukcije njegove racionalnosti omogućila brojne kasnije teorijske razvojne pravce, naročito unutar filozofije jezika i uma. Kako Peter Olen ističe:

“Wilfrid Sellars nije bio samo jedan od posljednjih sistemskih filozofa dvadesetog stoljeća, već i danas ostaje relevantan s obzirom na svoj utjecaj na razvoj analitičke filozofije u Americi i inozemstvu. Sellars je razvio utjecajne argumente za odbacivanje datosti u epistemologiji, jedinstven prikaz nepojmovnog sadržaja, zagovaranje znanstvenog realizma te funkcionalistički pristup značenju - sve to je u posljednjih 30 godina privuklo značajnu pažnju.

Štaviše, Sellarsova koncepcija normativnosti koja podrazumijeva da normativna objašnjenja jezika, djelovanja i subjekta uključuju sui generis dimenziju jezika, onu koja se čini ‘nadređenom’ naturalističkim opisima subjekta bila je posebno utjecajna, motivirajući danas raširene inferencijalističke i konceptualističke teorije o svemu: od jezika i materijalne inferencije do značenja i svijesti (Brandom 1994; McDowell 1994).” (Olen, 2016, 1)

Fokus ovoga rada jeste kritički osvrt na Sellarsovu tezu “čovjeka-u-svijetu” koja predstavlja filozofski okvir u kojem znanost i normativna racionalnost nisu suprotstavljene, nego su dvije komplementarne perspektive jedinstvene slike stvarnosti, realizma (naturalizma) i pragmatizma koje se ne mogu svesti jedna na drugu, ali moraju biti povezane kako bi se sačuvala i deskriptivna i normativna utemeljenost ljudskog saznanja.

1.0 Pretpostavke Sellarsove epistemološke pozicije

Prisjećajući se poznatih riječi Petera Strawsona da u filozofskom bazenu nema plićaka, tako i u kontekstu Sellarsove filozofije postoji potreba za opreznim pristupom u analizi i interpretaciji. Da bi se uopće razumjela pozicija, odnosno potreba za analizom sukoba ili sudara manifestne i znanstvene slike svijeta, tome je prethodilo ono što se u povijesti filozofije i u literaturi često navodi kao kritika mita datog. Na tragu onoga što O’Shea zove eksplanatornom epistemologijom Wilfrida Sellarsa (O’Shea, 2007, 2) Sellars će govoriti o tome na način da ne trebamo samo uzeti jabuku u ruku, nego je i čitavu pojesti. Ta metafora ukazuje na važnost Sellarsove filozofske ambicije. Kritika mita datog, iako ne centralna tema ovog rada, jeste vrlo važna premisa iz koje polazi pravi značaj onoga što će Sellars pokušati unutar svoje filozofije s pretenzijom ka sinoptičkoj viziji.

U suštini, Sellars je htio redefinirati samu arhitekturu filozofije: epistemologiju, ontologiju i filozofiju jezika na temeljima koji su kompatibilni sa znanošću, ali ne redukcionistički. Njegov napad na “mit datog”

je primjer intervencije u tradicionalnu epistemologiju, a njegovo utemeljenje značenja u pravilima (a ne u iskustvu *per se*) anticipira cijeli niz kasnijih filozofija jezika i uma.

Postoji više pristupa tumačenju Sellarsovih prividno suprotstavljenih stavova. Jedan pristup je odbacivanje jedne strane njegovog filozofskog projekta, kao što čini Brandom, koji u svojoj monografiji (2015) negira Sellarsovo opredjeljenje za znanstveni realizam. Drugi pristup, karakterističan za autore poput Paula Churchlanda, Ruth Millikan i Jaya Rosenberga, ne odriče se važnosti normativnosti u Sellarsovoj misli, ali nastoji te norme uklopiti u širi znanstveni i naturalistički okvir.

Pred problemom opisivanja onoga što je ljudska racionalnost i problemom kako objasniti prirodu čovjeka, Sellars će izričito navesti da “čovjek nikad ne može biti čovjek dok se ne suoči sam sa sobom.” (Sellars, 1963, 6)

Taj pokušaj prevladavanja dviju naizgled suprotstavljenih slika svijeta, u kojoj jedna oslikava o onome što je postavljeno “pred um”, a druga oslikava ono što “um sam pred sebe postavlja” jeste Sellarsova ambicija da se razriješe problemi prije svega klasičnog empirizma, ali ponajviše varijante fenomenalizma Ayera na koji se Sellars često referira te da se zapravo otvori prostor za jednu “transcendentalnu lingvistiku” ili “transcendentalni naturalizam”. Te sintagme već same od sebe oslikavaju jake kantijanske temelje Sellarsove filozofije, jer on sam i navodi da je “filozofija bez povijesti filozofije ako ne slijepa, onda barem glupa.” (Sellars, 1997, 3) iako će Richard Rorty sam navesti da je takav stav podijelio čitalačku publiku Wilfrida Sellarsa.

Veliki dio Sellarsove filozofije pretpostavlja da naše pojmovne prakse imaju za cilj opisati svijet koji postoji neovisno o njima. Ključni primjer je njegova poznata razlika između manifestne i znanstvene slike čovjeka-u-svijetu, pri čemu u ontološkom smislu prednost daje znanstvenoj slici. Ovu distinkciju Sellars razvija u djelu *Filozofija i znanstvena slika čovjeka*, gdje ističe da je savremeni filozof suočen s izazovom pomirenja dviju sveobuhvatnih slika stvarnosti: one manifestne, koja obuhvata

samo ono što je opažljivo i uključuje egzistencijalni aspekt čovjekovog samorazumijevanja, i one znanstvene, koja ide izvan okvira neposrednog iskustva.

Znanstvena slika uvodi teorijske entitete koje ne možemo opažati, kako bi objasnila pojave nedostupne manifestnom okviru uključujući i pitanje odnosa naših pojmovnih sistema prema svijetu. Sellars ih zove postulacionim entitetima. Iako obje slike polažu pravo na potpuno objašnjenje stvarnosti, one se ne mogu lako stopiti u jedinstvenu viziju: nijedna se ne može bez ostatka prevesti ili svesti na drugu. Sukob između njih posebno je vidljiv u problemu osjetilnih kvaliteta. Manifestna slika smatra ih homogenima: svaka čestica obojene stvari također je obojena dok znanstvena slika, zasnovana na mikročesticama koje same nisu obojene, to ne može prihvatiti.

Jedna od ključnih tačaka u savremenoj filozofiji jezika i uma jeste odnos između prirodnog i normativnog. Taj odnos, često oblikovan kao dihotomija između onoga što se može objasniti kauzalno i onoga što se mora razumjeti kroz norme, čini osnovu problematizacije značenja, intencionalnosti i znanja. Sellarsovo rješenje ove dihotomije zasniva se na bifokalnom pristupu jezičko-pojmovnoj djelatnosti: s jedne strane, ona se razumijeva *sub specie norma*, kao praksa podložna pravilima, standardima i kriterijima; s druge, *sub specie causa*, kao prirodna pojava podložna objašnjenju uzročno-posljedičnim vezama. Upravo ovaj “dvostruki život jezičkih elemenata” omogućava Sellarsu da istovremeno očuva normativnu dimenziju mišljenja i njegovu ukorijenjenost u prirodnom poretku, čime se otvara prostor za integrirano razumijevanje značenja, istine i saznanja.

Luca Corty će to isto navesti:

“Rješenje koje predlaže Sellars sastojalo bi se u bifokalnom razmatranju jezičko-pojmovne aktivnosti: *sub specie norma*, kao djelatnosti podložne normativnim standardima i kriterijima, i istovremeno *sub specie causa*, kao prirodnog elementa podložnog kau-

zalnom objašnjenju (u svom eseju Seibst će ovu koncepciju prikladno označiti kao ‘dvostruki život jezičkih elemenata’, str. 248). Prema O’Shei, ovo stanovište može pokazati da vrijedi u cjelini za Sellarsove poglede na prirodu značenja, intencionalnosti, znanja i istine.” (Corty, 2019, 217)

Kontroverzan aspekt Sellarsovog naučnog realizma leži u njegovom zahtjevu da samo znanstveni vokabular ima ovlaštenje davati istinite opise stvarnosti. Iako pragmatist može prihvatiti da teorijski pojmovi referiraju na stvarne entitete, Sellars ide dalje, tvrdeći da se svakodnevni, manifestni način opisivanja svijeta mora odbaciti kao pogrešan. On to formulira kroz dvije povezane teze: prvo, da manifestna i znanstvena slika ulaze u sukob jer obje teže biti potpuna istina o čovjeku i svijetu, što nije moguće; i drugo, da je u opisu svijeta znanstvena slika nužno nadređena manifestnoj. Još jedna napetost javlja se u poimanju subjekta: manifestna slika vidi ih kao odgovorne aktere, a taj pojam nema nikakav ekvivalent u znanstvenom okviru, ali ga nije moguće naprosto odbaciti. Pretpostavke za tu poziciju su stvorene u Sellarsovoj kritici mita datosti.

Rorty navodi:

“Dok su Quineove *“Dvije dogme”* pomogle srušiti racionalistički oblik fundacionalizma napadajući razliku između analitičkih i sintetičkih istina, *“Empirizam i filozofija uma”* je pomogao srušiti empiristički oblik fundacionalizma napadajući razliku između onoga što je “dato umu” i onoga što um “dodaje”. Sellarsov napad na Mit o datosti bio je odlučujući potez u odvrćanju analitičke filozofije od fundacionalističkih motiva logičkih empirista. Time su otvorene sumnje u samu ideju epistemologije i u stvarnost problema o kojima su filozofi raspravljali pod tim nazivom.” (Sellars, 1997, 5.)

U osnovi kritike mita o datosti nalazi se ideja da opažanje, u svom pravom smislu, čini posebne neverbalne epizode koje se same po sebi smatraju pouzdanim izvorima znanja. Njihova vjerodostojnost, prema toj zamisli, prenosi se na naše verbalne ili poluverbalne iskaze kada ih

izgovaramo u skladu sa semantičkim pravilima jezika. U epistemološkoj tradiciji, “dato” se upravo odnosi na ono što nam takve samopotvrđujuće epizode navodno neposredno pružaju. (Sellars, 1997, 77)

Sellarsova kritika mita datosti i njegovo opredjeljenje za znanstveni realizam dva su međusobno povezana aspekta njegove filozofije, koji zajedno određuju njegovu epistemološku i ontološku poziciju. Odbacivanjem mita datosti, Sellars dovodi u pitanje ideju da postoji neposredna, neproblematična spoznajna osnova u obliku “datog” osjetilnog sadržaja. Znanje, po njegovom mišljenju, uvijek posreduje unutar konceptualnih i jezičnih okvira, što znači da epistemološka sigurnost ne može počivati na nekoj vrsti nekonceptualnog temelja. Upravo iz ove kritike Sellars izvodi motivaciju za znanstveni realizam: ako nema “datog” koje bi garantovalo istinitost naših spoznaja, onda je kriterij njihove valjanosti sposobnost teorijskih sistema, ponajprije onih znanstvenih da objasne i sistematiziraju iskustvo u cjelini. Na taj način, znanstvena slika dobija ontološku prednost jer se jedina pokazuje kao sposobna da obuhvati neovisni svijet, dok manifestna slika, iako nužna za praktičnu orijentaciju i normativno razumijevanje subjekta, nema istu deskriptivnu težinu. Tako Sellars spaja kritiku empirističkog fundacionalizma s afirmacijom znanstvenog realizma: eliminacijom mita datosti otvara se prostor za poimanje znanosti kao ontološkog mjerila.

2.0 Znanost, jezik i praksa

Zadatak filozofije, kako Sellars kaže u jednom od svojih najcitiranijih pasusa, jeste da “apstraktno formulirano razumije kako su stvari u najširem mogućem značenju tog pojma povezane jedna s drugom u najširem mogućem smislu tog pojma.” (Sellars, 1963, 1)

U svojim Matchette predavanjima iz 1971. godine, pod naslovom “Struktura znanja”, Sellars je to izrazio ovako:

“Idealni cilj filozofiranja jeste da postanemo refleksivno kod kuće u punoj složenosti višedimenzionalnog konceptualnog sistema

u okviru kojeg patimo, mislimo i djelujemo. Kažem ‘refleksivno’ jer postoji smisao u kojem smo, samom činjenicom vođenja neispitanog, ali konvencionalno zadovoljavajućeg života, već kod kuće u toj složenosti. Tek kada okusimo jabuku kojom nas iskušava filozof-zmija, počinjemo posrtati na poznatom i osjećati onaj progoniteljski osjećaj otuđenja koji svaka nova generacija njeguje kao svoje jedinstveno vlasništvo. To otuđenje, taj jaz između sebe i vlastitog svijeta, može se prevazići jedino time što ćemo pojesti jabuku do kraja; jer nakon prvog zalogaja nema povratka u nevinnost. Postoji mnogo umirujućih sredstava, ali samo jedan lijek. Možemo filozofirati dobro ili loše, ali moramo filozofirati.”

Sellarsov realizam je naučni realizam. Njegova osnovna tvrdnja glasi da “imati dobar razlog za prihvatanje teorije znači imati dobar razlog za vjerovanje da entiteti koje teorija postulira zaista postoje” (PHM, 91). Dakle, opravdanost za teoriju u kojoj se postulira postojanje stvari tipa *k* ujedno opravdava iskaz “Postoje *k*”. Prihvatanje naučne teorije ne znači samo vjerovanje u postojanje entiteta, već im se pripisuje ontološki prioritet nad svakodnevnim intuicijama. Pitanje ostaje: šta predstavlja dobar razlog za prihvatanje teorije?

Za Sellarsa je teorijsko rezonovanje neraskidivo povezano s praktičnim. Prihvatiti teoriju je čin, akcija vođena namjerom:

“Hoću da učinim *A* (u okolnostima *C*)”.

Argument koji završava namjerom je praktični argument. Razmišljanje o prihvatanju teorije uključuje i teorijske i praktične razloge; zaključak praktičnog argumenta je namjera da se određena teorija prihvati ili odbije. Dobar razlog za prihvatanje teorije, a samim tim i vjerovanje u postavljene entitete, jeste postizanje određenog cilja uz pomoć teorije koja nam u tome pomaže. Cilj filozofije jeste u tom kontekstu da osvijetli vlastito *znati-kako*. (Sellars, 2007, 369)

Sellarsov naučni realizam nije izolirano stajalište već ključni element njegovog filozofskog sistema. On je osnova njegovog pristupa

umu i mentalnim entitetima, kao što pokazuje “mit o Jonesu” (EPM, XIV-XVI), gdje se misli i senzacije uvode kao kvazi-teorijski entiteti. Uspjeh ove teorije u objašnjavanju ljudskih izjava i ponašanja pruža dobar razlog za vjerovanje u postojanje tih entiteta.

Realizam je također prisutan u Sellarsovom tumačenju Kanta i njegovoj teoriji iskustva, gdje se kvazi-prostorne i kvazi-vremenske strukture postavljaju kako bi se objasnilo naše iskustvo prostora i vremena. Prema Sellarsu, Kant već sadrži elemente naučnog realizma, jer njegovo objašnjenje funkcioniranja ljudskog uma zahtijeva pretpostavku kognitivnog pristupa stvarima -po-sebi. O’Shea će u tom kontekstu navesti sljedeće:

“Upravo je taj sveobuhvatni i trajni Sellarsov projekt – projekt odbrane kantovskog shvatanja naše pojmovne spoznaje, a istovremeno pokušaj da se to isto shvatanje naučno naturalizira – ono što, po mom mišljenju, predstavlja primarni izvor kasnijih razilaženja puteva onih koji su snažno bili pod utjecajem njegovog rada.” (O’Shea, 2016, 6)

U srži debate jeste status i način analize jezika, ali ne bilo kojeg jezika. Zapravo, Sellars kada govori o jeziku, ponajviše misli na ono što je svojevremeno zvao “empirijski smislenim jezicima”, tj. jezicima koji utjelovljuju znanje o svijetu i koji se koriste za djelovanje u ovom svijetu. Time čovjek jeste u svijetu na način da koristi jezik koji taj isti svijet fundira, te kako Heidegger naglašava: jezik je ipak kuća bitka.

Sellarsova distinkcija nas prirodno vodi ka razgraničenju između manifestne i naučne slike svijeta. Manifestna slika svijeta odnosi se na naš svakodnevni, intuitivni i iskustveno utemeljeni način predstavljanja stvarnosti, u kojem entiteti, uzroci i zakoni bivaju shvaćeni kroz neposredno opažanje i kulturno-praktične norme. S druge strane, naučna slika svijeta gradi se na teorijskim strukturama, eksperimentima i matematičkim modelima koji često odstupaju od svakodnevnih intuicija, postavljajući entitete i procese koji nisu direktno dostupni neposrednom iskustvu. Sudar između ovih dviju slika nije anomalija, već konstanta epistemološkog

napora: dok manifestna slika pruža ontološku i normativnu osnovu za svakodnevno djelovanje, naučna slika traži rigoroznu dosljednost i pouzdanost u predviđanju i objašnjenju fenomena.

Willem A. de Vries sumira to na jednostavan način:

“Osnovna razlika između njih jeste u tome što naučna slika ide hrabro naprijed postulirajući empirijske, ali neopažljive entite-
te kao teorijske pretpostavke u objašnjenju toka stvari. Nasuprot
tome, manifestna slika – slika pomoću koje su ljudi došli do svi-
jesti o sebi kao čovječanstvu-u-svijetu i koja je dominirala našim
shvatanjem svijeta milenijima – uglavnom je (premda ne i strogo)
konzervativna.” (De Vries, 2016, 48)

Sellars ističe da prihvatanje naučne slike ne znači odbacivanje ma-
nifestne, već njihovo refleksivno usklađivanje - naučna teorija može
reinterpretirati ili rekonceptualizirati entitete manifestne slike, dajući
im koherentniji epistemološki status, dok istovremeno manifestna slika
pruža početne smjernice i praktične ciljeve kojima se naučna istraživa-
nja moraju prilagoditi. On ističe:

“Prema ovom stavu, teorijski ekvivalenti svih karakteristika mani-
festne slike bili bi podjednako nestvarni, a filozofska koncepcija čo-
vjeka-u-svijetu bila bi ispravna ona koja priznaje manifestnu sliku i
pozicionira naučnu sliku unutar nje kao pojmovni alat koji čovjek
koristi u svojoj funkciji kao znanstvenika” (Sellars, 2007, 400)

Interakcija manifestnog i naučnog svijeta čini osnovu svake teorij-
ske i praktične artikulacije, u kojoj se razumijevanje svijeta formira kroz
trajno usklađivanje iskustvenog horizonta i sistematske teorijske reflek-
sije. U središtu jedne i druge slike svijeta jeste vokabular koji diktira
konsekvence svoje upotrebe unutar jedne ili druge slike svijeta. Jedna
i druga mogu se pozicionirati unutar sinoptičke vizije bez sukoba. (Se-
llars, 2007, 402)

2.1 Sellars i pragmatizam

Realizam, iako široka filozofska pozicija, određuje se prema osnovnim principima sadržaja – što je neophodno prihvatiti da bi se neko smatrao realinom. Pragmatizam, s druge strane, nastaje kao pozicija pojedinih autora u drugoj polovini 19. stoljeća, prije svega C. S. Peircea, a zatim W. Jamesa i J. Deweya, s povremenim doprinosima autora poput C. I. Lewisa. Nakon sredine 20. stoljeća, novi autori poput Rortya, Brandoma i Huw Pricea obnovili su termin “pragmatizam” ili “neopragmatizam”. Za razliku od realizma, pragmatizam nije definiran kroz jasne doktrine već kao specifičan pristup filozofskim pitanjima; James je naglašavao da je to metoda, a ne zbirka gotovih učenja. Pitanje o Sellarsu kao pragmatisti je važno u kontekstu ove topike jer postoje različiti načini na koji se mogu povezati Sellarsova učenja o naturalizmu, znanstvenom realizmu s nominalizmom, inferencijalizmom i okvirno njegovim semantičkim učenjima. Pitanje pragmatičke prirode Sellarsove filozofije se nameće kroz analizu i interpretaciju Sellarsovih originalnih tekstova zbog toga što je teško klasificirati Sellarsa u povijesti filozofije na homogen i eksplicitan način.

Identifikacija pragmatiste stoga nije jednostavna: dok se kod realista može provjeriti slaganje s osnovnim načelima, kod pragmatista kriteriji ovise o historijskim interpretacijama i primjeni pojma od strane samih autora. Danas se pragmatizam dijeli na “klasični” i “neopragmatizam”, oba usko povezana s konkretnim misliocima, ali postoje nastojanja da se definira kroz univerzalna načela. Rorty i Brandom, primjerice, uključuju u zamišljeni pragmatistički diskurs i autore koji se sami nisu tako nazivali, poput Kanta, Hegala, Quinea, Sellarsa i Davidsona.

Osnovna ideja pragmatizma jeste da su značajne samo one karakteristike pojmova i distinkcija koje imaju praktične posljedice. Peirceova maksima to jasno izražava: značenje pojma određuje se kroz predviđene praktične efekte objekta naše predodžbe. Pragmatisti stoga ne traže “suštinu” pojmova poput istine, znanja ili stvarnosti, već ispituju njihovu

ulogu u ljudskom djelovanju i interakciji sa svijetom. Pitanje glasi: čemu pojam služi i kakvu praktičnu funkciju ostvaruje?

Pragmatizam naglašava prirodnost ljudskog ponašanja i pojmovne aktivnosti, povezanu s ciljevima i adaptacijom, slično kao što Darwinova teorija prirodne selekcije zahtijeva razmatranje funkcionalnosti i konteksta svojstava. No, korištenje vokabulara nije samo stvar navike, jer takva formulacija prema Deweyu “gura kola ispred konja”.

Dva ključna koraka pragmatista su: prvo, fokus na naše pojmove, a ne stvari same; drugo, analiza funkcije i upotrebe tih pojmova, bez oslanjanja na pretpostavljene semantičke odnose između pojma i stvarnosti. Pragmatizam stoga odbacuje apstraktne, praktično odvojene filozofske koncepte, poput istine koja bi bila nedostupna čak i uz usavršene teorije.

U kojem smislu je Sellars pragmatist? Williams tvrdi sljedeće:

“Sada i Rorty i Brandom prepoznaju Sellarsa kao presudan utjecaj na njihov pragmatizam, posmatrajući njegovu inferencijalističku semantiku kao visoko razvijen oblik antireprezentacionalističkog pristupa značenju. Međutim, Sellars staje na stranu klasičnih pragmatičara i nudi epistemološko – zapravo u širokom smislu peirceovsko – shvatanje istine kao “semantičke izrecivosti”. Ali, za razliku od klasičnih pragmatičara, on smatra da se iz ideje istine-kao-korespondencije mogu izvući važni uvidi, što ga navodi da svoje epistemološko shvatanje istine dopuni teorijom jezičkog “odslikavanja.” (Williams, 2016, 224)

Prema Brandomu (2015), Sellars nikada nije otvoreno podržao pragmatizam, jer se nikada nije sam nazivao pragmatistom. Umjesto toga, sebe opisuje terminima “materijalista”, “naučni realista” ili “naturalista”, što nema direktnu vezu s pragmatizmom. Iako je Sellars iznosio i kritičke primjedbe na pragmatizam (NAO, 1; SLRG, §49; LRB §5), te kritike nisu nužno odbacivanje pragmatizma u cjelini, već kritika određenih elemenata, primjerice empirističkog aspekta kod C. I. Lewisa (Olen, 2015). Sellars sam priznaje da prihvata pragmatistički dio Lewisove

konceptije, dok odbacuje empiristički. Također, Sellars u svom tekstu *Pojedina razmatranja o jezičkim igrama* navodi iduću kvalifikaciju:

“Sada bih tvrdio da je pragmatizam, sa svojim naglaskom na jeziku (ili pojmovnom) kao instrument, obuhvatio izuzetno važan uvid, uvid koji je, međutim, pragmatistima često bio pogrešno shvaćen kao analiza pojmova “znači” i “istinit je”. Naime, riječ je o kategoričnoj grešci (prema korisnoj terminologiji Rylea) nuditi definiciju “S znači p” ili “S je istinit” u terminima uloge koju S ima kao instrument u ponašanju usmjerenom na rješavanje problema. S druge strane, ako se tvrdnja pragmatista preformuliše kao teza da jezik koji koristimo ima mnogo intimniju povezanost s djelovanjem nego što smo ranije sugerirali, te da je ta povezanost intrinzična njegovoj strukturi kao jezika, a ne samo “upotreba” kojoj je “slučajno podvrgnut”, pragmatizam zauzima svoj pravi značaj kao revolucionarni korak u zapadnoj filozofiji.” (Sellars, 2007, 40)

Sellars u uvodu knjige *Naturalizam i ontologija* (NAO, 1) također priječuje da je pragmatizam imao lošu reputaciju u njegovoj filozofskoj “kući” zbog toga što je bio “samo metoda, bez rezultata”, što odjekuje Jamesovom karakterizacijom pragmatizma (James, 1995). Ipak, takve kritike često prate pozitivne ocjene određenih aspekata pragmatizma, pokazujući da u Sellarsu postoji pragmatistički sadržaj, bez obzira na to prihvata li on etiketu “pragmatist”. Razlog zašto je to važno spomenuti jeste upravo u intenciji svekolikog razumijevanja Sellarsove filozofske pozicije i konteksta u kojem je filozofski djelovao i na koji način se Sellarsovo mišljenje pozicioniralo. Pragmatizam, u tom smislu, posebno instrumentalizam Johna Deweyja ostaje jedan način mišljenja koji nije do kraja inkompatibilan sa Sellarsovim učenjima. Ono što je zajednički imenitelj tim teorijama jeste mjesto prirodno-matematičkih znanosti i konstrukcija ontologije svijeta iz vokabulara i metavokabulara koji su intrinzični i ekstrinzični u datom kontekstu njihove analize. Dewey navodi:

“Značaj jezika kao nužnog, na kraju, dovoljnog uslova postojanja i prenošenja ne čisto organskih aktivnosti i njihovih posljedica leži u činjenici da je on, s jedne strane, strogo biološki način ponašanja, koji izrasta putem prirodne neprekidnosti iz ranijih organskih aktivnosti, dok, s druge strane, prisiljava pojedinca da zauzme stanovište drugih pojedinaca i da misli i istražuje sa stanovišta koje nije strogo lično, već je zajedničko onima koji su učesnici ili “stranke” u zajedničkom poslu.” (Dewey, 1962, 99)

Sellars i Dewey dijele do nekog stepena pragmatističku orijentaciju u kojoj se odbacuje poimanje znanja kao pasivnog odraza stvarnosti, pri čemu obojica naglašavaju normativnu i funkcionalnu dimenziju mišljenja. Kod Deweyja se ta perspektiva razvija kroz pojmove iskustva i eksperimentalne inteligencije, dok Sellars, u okviru analitičke tradicije, reinterpreтира iste motive kroz svoju inferencijalističku semantiku i koncepciju jezičkih praksi kao nosilaca značenja i znanja. Na taj način, Sellars se može razumjeti kao onaj koji Deweyjev pragmatizam prevodi u terminologiju i metodološke okvire savremene analitičke filozofije, pritom ga povezujući s problemima epistemologije i filozofije jezika.

2.2 Manifestna i znanstvena slika svijeta

Na koji način stvari jesu povezane jedna s drugom i koja je uloga naših perceptivnih dispozicija i jezičke prakse, koja je uvijek praksa “vođena obrascima” što jeste jedna od važnih Sellarsovih pozicija koju tematizira u poznatom tekstu *Pojedina razmatranja o jezičkim igrima* nije pitanje samo semantičke analize nego Sellarsov pokušaj odgovora na jedno od pitanja koje je preokupiralo njegovu filozofsku znatiželju, a ono glasi: na koji način prevladati jaz između čovjeka i njegovog svijeta? Na koji način se to otuđenje može postaviti u pravi okvir vlastitog razriješanja, odnosno kako “otuđenje, taj jaz između samoga sebe i svog svijeta” za koji on misli da se može prevazići jedino “jedenjem jabuke do srži” to jest, dalju istrajnu i sistemsku refleksiju u kojoj “nijedna intelektualna prepreka nije zabranjena”. (Sellars, PSIM, 1)

Filozofski projekt da se zahvati sinoptička vizija, odnosno “kako sve stoji zajedno” u koji Sellars ulaže napore jeste ono što će biti motivirano Kantovim regulativnim idealom uma. (Sellars, PSIM, 2-3). Međutim, najveći izazov jedne takve sinoptičke filozofske optike jeste u dualizmu dva pojmovna okvira koje on zove manifestnom i znanstvenom slikom čovjeka-u-svijetu:

“Postoji jedna vrsta naučnog zaključivanja koju (manifestna slika) po stipulaciji, ne uključuje, naima ona koja podrazumijeva postuliranje neprimjetnih entiteta i principa koji se na njih odnose, kako bi se objasnilo ponašanje primjetnih stvari (...) I zaista, ono što sam nazvao ‘naučnom’ slikom čovjeka-u-svijetu i suprotstavio ‘manifestnoj’ slici možda bi se bolje moglo nazvati postulacionom ili teorijskom slikom.” (Sellars, PSIM, 7)

Na taj način se definira problem onoga što Sellars naziva čovjek-u-svijetu. Manifestna slika čovjeka-u-svijetu se analizira kao okvir kroz koji se čovjek susreće sa sobom. (Sellars, 2007, 374)

Epistemološki zahtjev koji iz toga proizlazi jeste da se pokušaju obuhvatiti domene čovjekovog samorazumijevanja u kontekstu ne samo neposrednog čulnog iskustva i sređivanja istog nego i položaja čovjeka u svijetu koji ima perceptivnu dispoziciju, ali i norme kojima se povodi. Upravo u tome Sellars vidi veliki filozofski problem na koji želi da ponudi neku vrstu razriješnja. Ono što je u kontekstu normativnog važno jeste to da ono nije samo derivat navike kao što su neki njegovi savremenici sugerirali, nego da je ono vođeno pravilima. Upravo u tom smislu ono ponašanje koje je vođeno pravilima svoju analizu pronalazi u jezičkom ponašanju koje je zapravo ništa više do razumijevanja i konzumiranje obrazaca neke vrste ponašanja.

Međutim, kao što je ranije navedeno, odnos između manifestnog i znanstvenog svijeta nije svodiv samo na to da te dvije optike čine dva različita pola jednog oslikavanja svijeta nego na koji se način može sintetizirati teorijska struktura koja je implicitna iz njih pa samim time i

normativna struktura ljudske prakse. Brandom će upravo iz tih Sellarsovih postavki njemu pripisivati inferencijalističku dimenziju iako je Sellars izbjegavao takvo samoodređenje svoje filozofije. Sellars uočava da svaka “igra” podrazumijeva početnu tačku – poziciju u kojoj se može naći bez prethodnog kretanja ka njoj. On se stoga pita da li i jezičke igre sadrže takve početne pozicije. Čini mu se da upravo “rečenice motrenja” imaju tu ulogu: one su mjesta unutar jezičke igre koja se zauzimaju neposredno, a ne dolaskom iz drugih jezičkih pozicija. (Sellars, 1954, 209)

Jaroslav Peregrin u kontekstu inferencijalističkog čitanja Sellarsa postavlja pitanje:

“Koliko god ovakvo proširivanje pojma inferencije bilo prosvjetljujuće, ostaje pitanje može li se ono shvatiti kao išta više od metafore. Već smo govorili o “tranzicijama” koje, prema Sellarsu, čine okosnicu svakog jezika: “tranzicijama ulaska u jezik” (*Language Entry Transitions*), “unutarjezičkim pomacima” (*Intra-linguistic Moves*) i “tranzicijama izlaska iz jezika” (*Language Exit Transitions*). Ono što smo sada zapravo učinili jeste da smo termin inferencija zamijenili terminom tranzicija; time smo postigli generalizirano značenje pojma “inferencija” koje nam omogućava da kažemo kako su značenja čak i empirijskih riječi inferencijalne uloge. Možemo li se ovdje pozvati na Sellarsovo pokroviteljstvo?” (Peregrin, 2014, 34)

Sellarsovo razlikovanje manifestne i znanstvene slike svijeta ukazuje na to da se jezičko posredovanje stvarnosti uključuje strukturu tranzicija kroz koje se te slike formiraju i međusobno uslovljavaju. Manifestna slika obezbjeđuje normativni okvir pojmovnog djelovanja, dok znanstvena artikuliše ontološke pretpostavke svijeta. Povezanost među jezičkim pozicijama oblikuje se kroz različite oblike prelaza, uključujući i one koji nisu rezultat formalnog zaključivanja. Iz tog konceptualnog sklopa proizilazi pojam čovjeka-u-svijetu kao pojmovnog bića čije se iskustvo ostvaruje kroz normativno posredovane tranzicije između empirijskog i teorijskog registra.

Sellars detektira *originalnu sliku* kao jedan povijesno-filozofski modus u kojem se entiteti svijeta pojavljuju primarno kao osobe, a ne kao ličnosti lišeni objekti, čime se postavlja epistemološki horizont unutar kojeg subjekt već implicitno operira normativno i pojmovno. Primarni sadržaj manifestne slike čovjeka-u-svijetu, utemeljen u kontinuitetu perenijalne filozofije artikulira subjekte čija je intersubjektivna prisutnost determinirajući faktor za konstituciju pojmovnog i normativnog okvira epistemološke dispozicije. Tranzicija prema znanstvenoj slici svijeta, koju Sellars konceptualizira kroz pojam *depersonalizacije*, ne implicira metamorfozu ontološkog statusa objekata u funkcionalne elemente prirodnih zakonitosti, već predstavlja epistemološki preduvjet za integraciju pojmovno-normativnih relacija unutar rigoroznog sistema. U tom depersonaliziranom horizontu subjekt stječe koherentan okvir kroz koji artikulira *samog-sebe-u-svijetu*, pri čemu njegova epistemološka pozicija ostaje uvjetovana mrežom normativno strukturiranih relacija koje omogućavaju simultanu integraciju empirijskog iskustva, teorijskih konstrukcija i pojmovnog odnosa kako prema svijetu tako prema sebi samom. (Sellars, 2007, 377-386) Perenijalna tradicija filozofije koja je projektirala manifestnu sliku svijeta kroz povijest mišljenja je prepoznavała sebe kao dio totaliteta, posebno kroz Descartesov dualizam *res cogitans et res extensa*. Međutim, prema Sellarsovim riječima, a kasnije i prema Brandomovoj rekonstrukciji Hegelove filozofije ekspliciranoj u knjizi *A Spirit of Trust : A Reading of Hegel's Phenomenology*, ipak će se Hegelova filozofija pozicionirati unutar povijesti filozofije kao ona koja prepoznaje kolektivne obrasce determiniranja individualne svijesti:

“Tek u doba Hegela prepoznata je suštinska uloga grupe kao posredujućeg faktora u ovom uzročnom procesu, i iako nam je lako uvidjeti da su imanencija i transcendencija konceptualnih okvira u odnosu na pojedinog mislioca društveni fenomen i pronaći priznanje ove činjenice u samom obliku naše slike čovjeka u svijetu, tek u devetnaestom stoljeću ova osobina manifestne slike čovjeka, ipak, bila je nedovoljno uzeta u obzir.” (Sellars, 2007, 384)

3.0 Znanost kao mjera svih stvari

Sellarsova pozicija naučnog realizma najpoznatije je izražena u njegovoj tvrdnji da je “nauka mjera svih stvari.” U periodu kada je on iznosio svoje najvažnije filozofske ideje, naučni realizam još uvijek nije bio uobičajeno stanovište u filozofiji. Instrumentalističko tumačenje naučnih teorija, koje su zastupali brojni logički empiristi, tada je bilo dominantno u filozofiji nauke. Iako se kod Poppera realizam pojavljuje kao tema, on nikada ne zauzima središnje mjesto njegovog promišljanja. Kasnije, s pojavom Kuhnove *Strukture naučnih revolucija*, socijalno-konstruktivistički pristupi nauci izlaze u prvi plan. U tom kontekstu, razumljivo je da se Sellarsova rasprava o naučnom realizmu u velikoj mjeri fokusira na kritiku i razotkrivanje slabosti onoga što danas nazivamo antirealističkim interpretacijama nauke.

Postavlja se pitanje: kako se Sellarsovo nastojanje da nauci prizna poseban status u ontološkim pitanjima razlikuje od pristupa savremenog naučnog realizma? Da li je znanstvena slika zapravo samo “sinoptički alat?” (Sellars, 2007, 406)

Sellars, naime, ne pokušava svoju poziciju potkrijepiti pozivanjem na povijesni razvoj nauke. Jedini primjer iz povijesti na koji se iznova vraća jeste Boyle–Charlesov zakon i Van der Waalsov zakon o kompresiji gasova (npr. u djelima *TE*, *LT* i *EPM*). Ipak, taj primjer ima prvenstveno ilustrativnu, a ne dokaznu funkciju: on pokazuje Sellarsovu razliku između empirijskih generalizacija i teorijskih zakona, kao i važnost ovih potonjih za objašnjenje. Sellars ga spominje bez dublje analitičke razrade.

Zbog toga je jasno da je Sellarsova strategija opravdanja povlaštene uloge nauke u ontologiji bitno drugačija od one koju koristi savremeni naučni realizam. Iako se kod Sellarsa može naći mjesto i za pojam uspjeha, ono nije isto kao u današnjim realistima. U osnovi, Sellars ne pristupa naučnim teorijama kroz empirijsku analizu njihove uspješnosti, niti im pristupa isključivo kao empirijskim objektima. Naprotiv, kako će

kasnije biti pokazano, njegova se argumentacija kreće na transcendentnom i pojmovnom nivou. On ističe:

“Dakle, kada shvatimo da pitanje nije “Da li je razumno uključiti materijalne operacije u jezik?”, nego “Koje materijalne operacije je razumno uključiti?”, također uviđamo da pitanje nije “Da li je razumno davati ‘objašnjenja’ empirijskih činjenica?”, nego “Koje objašnjenje empirijskih činjenica je razumno dati?” Postaje nam jasno da se problem odnosi na temelje na kojima se može opravdati odluka da se koristi – tj. da se učimo – ovaj jezik, a ne onaj drugi može biti opravdan.” (Sellars, 2007, 53)

Uspješna praktična primjena zauzima ključno mjesto u Sellarsovom razumijevanju idealno adekvatnog konceptualnog okvira, kako je to već istaknuto u prethodnom poglavlju. Ipak, način na koji Sellars određuje odnos između uspjeha i istine značajno se razlikuje od onoga što nalazimo u savremenim verzijama naučnog realizma. Potonje pristupe najčešće karakterizira oslanjanje na klasičnu korespondentnu teoriju istine, prema kojoj je istina shvaćena kao svojstvo iskaza koji odgovara stanju stvari u svijetu.

U okviru tog pristupa, istinitost ili približavanje istini određenog jezičkog sistema često se tumači kao objašnjavajući faktor: pretpostavlja se da je upravo istinitost ta koja omogućava da teorije imaju druga svojstva, poput uspješnosti u predviđanju empirijskih pojava. U Sellarsovom okviru, istina se razumije kao pragmatička funkcija jezika kojom se označava opravdana asertibilnost određenih iskaza, dok se odbacuje shvatanje istine kao inherentnog ontološkog svojstva rečenice. Sellars tvrdi:

“Ključno za razumijevanje naučnog rasuđivanja jest spoznaja da je pojam jezika koji omogućuje iznošenje empirijskih činjenica, a ne sadrži nikakve materijalne operacije, podjednako kimeričan.” (Sellars, 2007, 53)

Sama činjenica da su određene jezičke strukture pravilno asertibilne može objasniti neke aspekte našeg jezičkog i kognitivnog ponašanja, ali ne može poslužiti kao objašnjenje njihove uspješnosti. Ako između istine i uspjeha uopće postoji eksplanatorni odnos, on prema Sellarsu funkcionira u obrnutom smjeru: upravo činjenica da primjena određenih jezičkih struktura rezultira uspjehom objašnjava zašto ih smatramo opravdano asertibilnima. Iz tog razloga, Sellarsova odbrana posebnog statusa znanosti ne može se temeljiti na zaključku o istinitosti ili istini-bliskosti naučnih teorija kao najboljem objašnjenju njihove uspješnosti, kako to često čine savremeni realisti.

Razlika postoji i na nivou općih teorijskih interesa. Savremeni naučni realizam obično nastoji predstaviti nauku kao progresivan i konvergentan proces koji se postepeno približava istini. Iako Sellars pokazuje određeni optimizam prema takvoj ideji, ona nije centralna tema njegovih filozofskih analiza. U njegovim tekstovima ne nalazimo razrađene rasprave o sukcesiji teorija, njihovoj konvergenciji ili pojmu približne istinitosti.

Znanost kao mjeru svih stvari, što je teza ovog znanstvenog rada, kod Sellarsa ne karakterizira samo produkcija i sistematizacija pojmovnih resursa u skladu s principima koje već implicitno moramo prihvatiti; takav opis ne reducira nauku na formalnu aktivnost isključivo u okviru intralingvističkih operacija, niti je odvaja od njenih klasično priznatih elemenata od vremena Naučne revolucije, vremena suočavanja vjerovanja s empirijskim iskustvom. Pojmovna aktivnost, kako je Sellars konceptualizira, obuhvata tri modaliteta tranzicije: intralingvističke, odnosno prijelaze unutar jezika poput zaključivanja; *interlingvističke* gdje kauzalni utjecaj nepojmovnih faktora pokreće pojmovne reakcije; izlazne tranzicije, u kojem namjere i planirane akcije posreduju prelazak iz pojmovnog u praktično djelovanje. (Sellars, 2007, 37-38) Znanost u njenom širem Sellarsovom značenju uključuje cjelokupan spektar ovih pojmovnih tranzicija, postulira *ordo rerum* a ne ograničava se isključivo na intralingvističke prijelaze.

Zaključak

Zaključno, analiza Sellarsovog epistemološkog i ontološkog projekta pokazuje da njegova distinkcija između manifestne i znanstvene slike svijeta nije tek konceptualna dijagramacija, već epistemološki i normativno relevantan okvir za razumijevanje položaja subjekta. Sellarsova formulacija čovjek-u-svijetu naglašava inherentnu potrebu za povezivanjem naturalističke dimenzije spoznaje s normativnom autonomijom jezika i značenja, pri čemu racionalnost subjekta ostaje fundamentalno involvirana u mreži normativno strukturiranih odnosa. Krićka razrada teze *scientia mensura* potvrđuje da, iako Sellars argumentira iz pozicije znanstvenog realizma, njegova filozofija ne reducira znanstvenu sliku na instrumentalnu funkciju, nego omogućava sinoptičku i stereoskopski koordiniranu viziju svijeta u kojem čovjek treba sebe-samog-prepoznati. Znanstvena i manifestna slika svijeta koje Sellars uvođi kao eksplanatorne okvire u dijagnozi osnovnih filozofskih problema pretpostavljane su jedna drugom: jedna čije vrijeme tek treba doći, a druga koja se svoje pozicije ne može lako odreći. One su tu filozofski da postave jaz između čovjeka i njegovog svijeta koji se konzekventno prevladava. U tom prevladavanju, znanost, prema Sellarsu ima konačnu riječ iako je ideja o dezintegraciji manifestne slike svijeta jednaka dezintegraciji čovjekovog svijeta.

U središtu ovog rada nalazi se Sellarsova teza o jezićkim tranzicijama: spoznaja uključuje višestruke modalitete: interlingvistićke, ekstralingvistićke i intralingvistićke. Ove tranzicije pokreću se kauzalnim utjecajima, operacijama zaključivanja i namjernim akcijama subjekta, čime se uspostavlja mreža normativno uređenih relacija u kojoj *samog-sebe-u-svijetu* može biti artikuliran.

Bibliografija

1. Brandom, R. (1994). *Making it Explicit: Reasoning, Representing, and Discursive Commitment*. Harvard University Press.
2. Brandom, R. (2015). *From Empiricism to Expressivism*. Harvard University Press.
3. Brandom, R. (2019). *A Spirit of Trust: A reading of Hegel's Phenomenology*. Harvard University Press.
4. Corty, L. (2019). Between causes and reasons: Sellars, Hegel (and Lewis) on "sensation." *International Journal of Philosophical Studies*, 27(3), 422–447.
5. De Vries, W. A. (2005). *Wilfrid Sellars*. Routledge.
6. Dewey, J. (1962). *Logika: Teorija istraživanja*. Nolit.
7. O'Shea, J. (Ed.). (2016). *Sellars and his Legacy*. Oxford University Press.
8. O'Shea, J. (2007). *Wilfrid Sellars: Naturalism with a Normative Turn*. Polity.
9. Peregrin, J. (2014). *Inferentialism: Why Rules Matter*. Palgrave Macmillan.
10. Rorty, R. (1979). *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton University Press.
11. Sellars, W. (1963). Philosophy and the Scientific Image of Man. In R. Colodny (Ed.), *Science, perception, and reality* (pp. 35–78). Humanities Press / Ridgeview.
12. Sellars, W. (1968). *Science and Metaphysics: Variations on Kantian themes*. Routledge & Kegan Paul.
13. Sellars, W. (1997). *Empiricism and the Philosophy of Mind*. Harvard University Press.
14. Sellars, W. (2007). *In the Space of Reasons: Selected essays of Wilfrid Sellars*. Harvard University Press.
15. Sellars, W. (2017). *Naturalism and Ontology*. Ridgeview Publishing Company

